

NEÚPROSNÁ VOJNA PRÍSNEHO SULTÁNA PROTI ČIERNEJ NEPRIATEĽKE SPÁNKU A LÁSKY

Prvé dve kaviarne v cisárskom meste na Zlatom rohu otvorili obchodníci zo Sýrie, akísi Hakim z Aleppa a Šems z Damasku. Obaja údajne rýchlo zbohatli. O Šemsovi sa povrávalo, že sa vrátil do Aleppa po necelých troch rokoch so ziskom päťtisíc zlatiek.

Medzi dvoma hlavnými tureckými zdrojmi, ktoré informujú o tom, kedy boli otvorené prvé kaviarne v Carihrade, je rozdiel viac než desať rokov. Historik İbrahim Peçevi (1574 – 1650), rodom z Bosny, napísal svoje dejiny v dvoch knihách z roku 1635. V prvej z nich, v kapitole s názvom *O prvom výskyte kávy v Rumélii*, napísal, že v hlavnom meste ríše a osmanských krajinách pred rokom 962 hedžry, ktorý sa začal 26. novembra 1554, kávy a kaviarní vôbec nebolo. Druhým zdrojom je známa kozmografia s názvom *Cihannüma* z roku 1656, v ktorej polyhistor Hádží Chalífa rozoberá sporné otázky svojej doby. V šiestej kapitole, ktorú venoval káve, sa dozvedáme, že do osmanských krajín ju údajne priviezli v roku 950 hedžry, ktorý sa začal 15. apríla 1543.

Bez ohľadu na to, či je presný prvý alebo druhý údaj, alebo či oba roky len približne určujú dátum otvorenia prvých podnikov v Carihrade, kaviarne podnikavých Sýrčanov sa medzi obyvateľmi hlavného mesta Osmanskej ríše preslávili tak svojím elegantným vybavením a pohodlím, ako aj príležitosťami na spoločenské kontakty a rozhovory. Z dodatkov historikov İbrahima Peçeviho a Hádžího Chalífu čítame, že kávou a tabakom sa najviac nakazili vzdelanci, keďže kaviarne sa stali obľúbeným miestom stretnutí učencov, básnikov a ďalších, ktorí tam hľadali uvoľnenie a zábavu za malé peniaze.

Počet kaviarní rýchlo rástol. Stali sa takými obľúbenými, že ich začali navštevovať ľudia všetkých povolání a dokonca i dvorní zamestnanci, pašovia a najvýznamnejší dvorania. Čím viac rástla popularita carihradských kaviarní, tým luxusnejšie boli. Objavili sa v nich pohovky, bohato poprikrývané kobercami a okrem kávy ponúkali viacero druhov rozptýlenia. Vstupné – šálka kávy – bolo dostupné pre všetkých. V carihradských kaviarňach sa začali stretávať skupiny dvadsiatic, tridsiatic ľudí a nová inštitúcia si čoskoro vyslúžila názov *mekteb-i irfân* (škola kultivovaných), zatiaľ čo samotná káva dostala prezývku „mlieko šachistov a mysliteľov“, lebo v kaviarňach muži v bielom oblečení so širokými rukávmi deň za dňom a noc za nocou vysedávali pri šachovniciach

a posúvali figúrky. Stávalo sa, že tieto podniky mali toľko návštevníkov, že sa v nich nedalo zohnať voľné miesto na sedenie či dokonca ani na státie.

História kávy z Mekky a Káhiry sa zopakovala aj v Carihrade. Aj tam jej šírenie sprevádzali nepokoje, náboženská netolerancia, politická nenávisť a zásahy náboženských i svetských orgánov, no napriek tomu si káva v osmanskom hlavnom meste získala nové uznanie a slávu u ľudí všetkých spoločenských vrstiev, pričom orientálna kaviareň dosiahla vrchol svojho rozvoja. Zdalo sa, že káva navždy potvrdila svoje miesto v spoločnosti, keď okolo roku 1570 začali náboženské kruhy frflať, aké sú mešity puste a prázdne, zatiaľ čo v kaviarňach sa ľudia tiesnia. Náboženský fanatizmus dokazovali, že Mohamed nepoznal kávu, a preto ju nemohol ani piť, že nápoj nie je vhodný pre jeho nasledovníkov a že musí byť zakázaná rovnako ako víno. Iní zase vystupovali proti káve estetickými a medicínskymi argumentmi. Hanili ju všetkými možnými spôsobmi, vysmievali sa z jej čiernej farby a pokúšali sa ju ľuďom zhnusiť tým, že ju čo najviac ukazovali v zlom svetle. Takýchto diel bolo najviac napísaných vo veršoch. Tak sa napríklad akýsi Abdulhadíja v básňach sťažoval, ako káva poškodzuje ľudskú silu rozmnožovať sa a ľudstvu hrozí vymretie, ak by sa príliš rozšírila. Niektorí upozorňovali, že pražené kávové zrná sú v rozpore s Koránom, ktorý vyslovene zakazuje požívanie uhlia, lebo vraj nie je zdravé. Jedna z *fatiev* proti káve bola vyhlásená práve preto, že zrná sa pred prípravou nápoja pražili.

Medzi hlavných protivníkov kávy patril najvyšší náboženský predstaviteľ moslimov za sultána Murada III. šejk ul islam Fahrudin Mehmed Čivi-zâde (1530 – 1587). Ten proti káve nielen kázal, ale aj písal texty brojace proti jej konzumácii. Z jeho diel sa medzi rukopismi Balkánskeho inštitútu v Sarajeve zachovala rozprava namierená proti vtedajším novinkám: káve, tabaku, ópiu a šnupaciemu tabaku. Najkritickejší osteň namieril proti káve, ktorej venoval aj najviac priestoru. Ešte nekompromisnejší voči káve bol Mehmed Ebu suud Efendi (1490 – 1574), o ktorom sa dokonca vravelo, že dal potopiť lode, ktoré privážali kávu do hlavného mesta.

Umiernenejší členovia *ulemy* nenamietali proti pitiu kávy v domácnostiach, prekážalo im len pitie kávy pri tanci a hudbe v kaviarňach. Najpravovernejší z *ulemy* však kázali, že je menším hriechom ísť do hostinca než do kaviarne. Ako však napísal Hádží Chalífa, všetky zákazy a kázne boli zbytočné, ľudia totiž zákazy vedome porušovali a kávu pili aj naďalej, hoci potajomky. Niektorí si na ňu tak navykli, že za uspokojenie, ktoré im poskytovala, boli ochotní obetovať dokonca aj život.

Časom si hodnostári uvedomili, že pitie kávy nebude možné potlačiť, preto pri prekročení zákona (za určitý poplatok) prižmúrili oko pod podmienkou, že sa to nestalo na verejnosti. A tak sa objavili početné obchody, kde predávali kávu v tajných priestoroch. Káva sa časom tak rozšírila, že ju už nezakazovali. Medzi *ulemou* a šejkmi a dokonca ani medzi vezírmí a ďalšími významnými osobami sa už nenašiel nikto, kto by ju nepil. Náboženské orgány sa sklonili pred verejnou mienkou a 10. októbra 1591, teda v roku 999 hedžry, vyhlásili pitie kávy za povolené, ak počas praženia celkom nezuhoľnatie. Bostanzade Mehmed Efendi, veľký mufti v rokoch 1589 – 1592 a 1593 – 1598, vydal podrobnú *fatvu* vo veršoch, ktorou odobril tekutinu, akýmsi arabským básnikom nazvanú „čiernou nepriateľkou spánku a lásky“. Došlo k všeobecnému obnoveniu pitia kávy; pili ju náboženský fanatici, kazatelia, právnici i muftiovia a ich príklad nasledoval dvor aj mesto. Počet kaviarní narástol viac než kedykoľvek predtým. Veľkí vezíri si v súvislosti s kaviarňami prisvojili osobitné práva a od každej vyžadovali platenie poplatkov vo výške jednej či dvoch zlatiek denne, zatiaľ čo cenu za kávu obmedzili na jeden *asper* za šálku. Táto cena za jednu šálku zostala v hlavnom meste Osmanskej ríše nezmenená až do de La Roquovej návštevy. Po roku 1591 bolo možné v Carihrade dostať kávu takmer všade. V každej ulici bola otvorená nejaká kaviareň so spevákami a tanečnicami, ktoré pritiahli toľko po zábave bažiacich návštevníkov zo všetkých spoločenských vrstiev, od cisára po ošetrovateľov dobytku, že podľa slov Hádžího Chalífu ľudia zanechali takmer všetku prácu a hospodárstvo aj obchod sa zastavili. Mnohí protivníci kávy verejne požadovali od sultána, aby kávu zakázal použitím sily. Prísny sultán Murad IV. (1623 – 1640) vydal v roku 1633 *ferman*, ktorým prísne zakázal pitie kávy a užívanie tabaku.

Oficiálny kronikár Mustafa Naím (zomrel v roku 1716) napísal, že v prvých dňoch mesiaca Ša‘bánu roku 1043 hedžry (začal sa 7. júla 1633) sa na dvore pri Bospore sultánovi narodil syn. Pri tejto príležitosti bola usporiadaná veľká oslava. O niekoľko týždňov v Carihrade vypukol požiar takého rozsahu, aký si jeho obyvatelia nepamätali. Po katastrofe ostali mnohí bez strechy nad hlavou a bez majetku. Medzi ľuďmi rástla nespokojnosť, ktorú orgány využili ako výhovorku, prečo sa znovu všetkými silami vrhli do prenasledovania kávy a tabaku. Opäť bolo niekoľko kaviarní zrovnaných so zemou a mnohí boli odsúdení na smrť.